

De lotsverbondenheid met *Salmo salar*

Zalm 2.0

Zalm, een vis waar boeken over worden volgeschreven.

TEKST

Gert-Jan Buijs

ILLUSTRATIES

Gert-Jan Buijs, Jan Kamman,
Shutterstock en Ronen Vaturi

De zalm is een iconische vis. Niet alleen door zijn treklust waarbij hij springend watervallen en stroomversnellingen neemt, maar ook als consumptievis. Je kunt er boeken over volschrijven en dat hebben Mark Kurlansky en Lars Kvamme gedaan. En hoe!

Misschien is Nederland wel hét land om te illustreren hoe de mensheid met de zalm is omgesprongen. Het lage landje in de West-Europese delta bestierde ooit één van de grootste zalmsnelwegen in dit deel van de wereld.

In onze grote rivieren reduceerde de binnenvisserij de enorme hoeveelheden wilde zalm in enkele honderden jaren tijd. Zalm was bij ons armeluisvoedsel! Of toch niet?

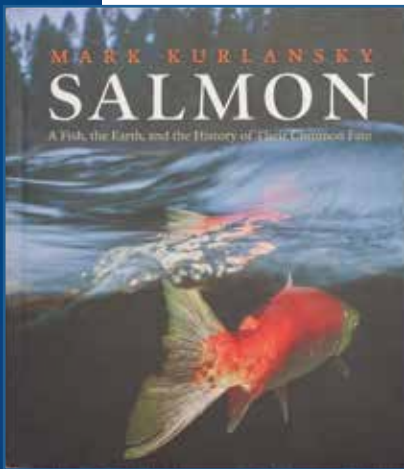
De optrekkende vissen vingen we op bij binnenkomst en watervervuiling en migratiebeperkende kunstwerken zoals dammen en stuwen, deden de rest zowel in Nederland als verder stroomopwaarts. Op volle zee waren ze ook al niet veilig.

Schot voor de boeg

Ondertussen is de zalm nog altijd een populaire consumptievis, net als de tonijn. Niet gek dus dat

zowel de Noor Lars Kvamme als de Amerikaan Mark Kurlansky een deel van hun leven wijden aan boeken over een vis die zoveel meer is dan een plakje sashimi of het roze centrum van een sushi maki. Om maar met 'Salmon, A Fish, the Earth, and the History of Their Common Fate' van Mark Kurlansky te beginnen: zowel de titel als de kافت zijn een schot pál voor de boeg van ons als mensheid.

In het boek van Mark Kurlansky wordt het lot van de zalm verbonden aan dat van de mens.

Op de omslag zien we een sockeye zalm in een schemerige Adams River in British Columbia. De lens van de camera is half

onder water. Onder het oppervlak zwemt de vis van ons af, de ongewisse donkerte in. Boven water zien we nog net dat we ons in turbulente wateren bevinden.

De titel suggereert dat het lot van de zalm wel eens simultaan zou kunnen lopen met dat van ons. Daar draagt de auteur ook een karrenvracht met argumenten voor aan.

Van een boek als dit ga je als lezer niet vrolijk worden. Kort door de bocht stelt Kurlansky dat als de zalm het niet redt, de mens het als soort waarschijnlijk ook wel kan schudden.

Gaat het goed met de zalmbestanden wereldwijd? Niet dus.

Maar wie deze realiteit onder ogen durft te zien, wordt beloond met een *salmonide* wereldreis waarbij Kurlansky zich als een zeer kundige gids opwerpt. De Amerikaan heeft met iedereen gesproken; van vissers en natuurbeschermers tot vishandelaren en de zalmkwekers. Hij deed ook onderzoek bij de oorspronkelijke volken die de zalm van oudsher wél op een duurzame manier benutten.

Kies een bril en Kurlansky heeft hem op gehad. We kijken met hem de stugge vissers op hun verweerde vingers. Je kunt het visslijm bijna ruiken, we zien grizzly's wachten bij stroomversnellingen en we zijn getuige van de verwoestingen die de niets ontziende industriële revolutie aanricht.

We bezoeken ook de kwekerijen en zien de keerzijden daarvan: genetische vervuiling van wilde zalmpopulaties, vissen vol parasieten en zalmen die door veranderingen in volle zee te zwak zijn om de zoete paaigronden nog te halen.

Met zijn betrokken, documentaire schrijfstijl reis je als het ware met Kurlansky mee. Tel daarbij op dat

Zonder sportvisserij is de zalm ten dode opgeschreven.

het boek uitpuilt van de waanzinnige fotografie en er is nauwelijks een beter en pregnanter standaardwerk over de zalm te bedenken.

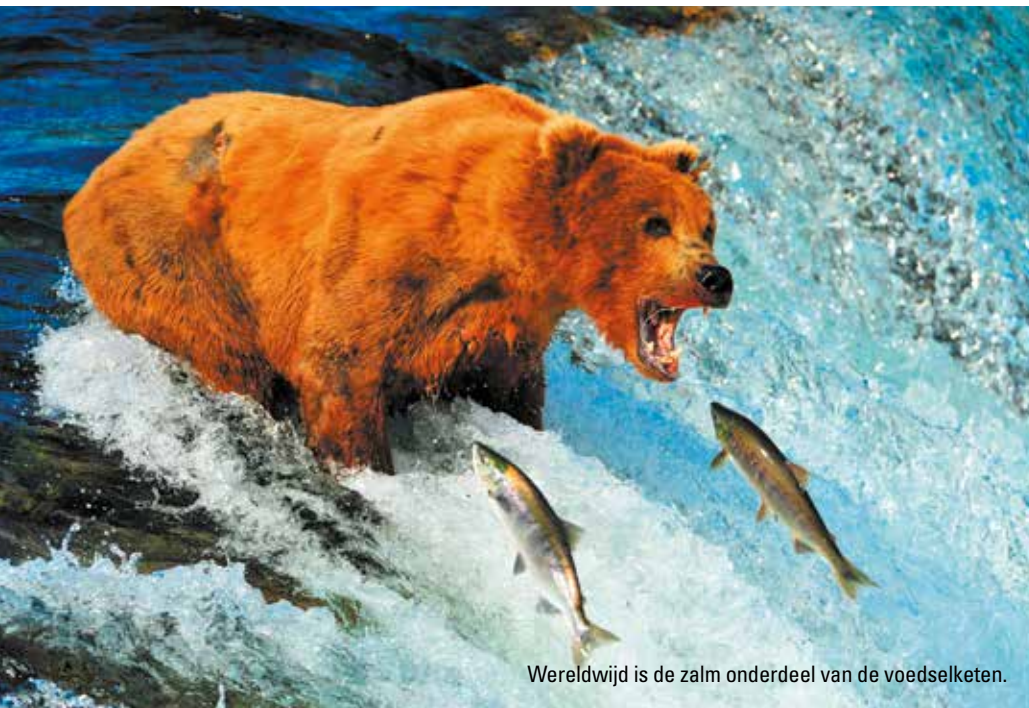
Zelf noemt de *bestseller*-auteur het boek *the most important environmental writing* van zijn carrière. Daar heeft hij gelijk in. En hij kan het weten.

Puinhoop

De problemen zijn groot. In zijn epiloog haalt Kurlansky de tweede wet van de thermodynamica aan. Kort door de bocht komt het erop neer dat hoe meer wij als mens proberen orde te scheppen in de natuur, hoe groter de puinhoop wordt. Hij citeert de bioloog E.O. Wilson. 'Voor de eerste keer in de geschiedenis heeft zich onder diegenen die daadwerkelijk tien jaar vooruit kunnen denken de overtuiging ontwikkeld dat wij een wereldwijd eindspel aan het spelen zijn.' Als je dit leest, met op je koptelefoon een playlist vol adagio's en requiems, schieten de tranen je in de ogen. Wat hebben we gedaan en wat zijn we aan het doen? Alleen al daarom is dit boek verplichte kost voor iedereen die iets kan of wil bijdragen aan de planeet, de mensheid en de visstand. Kurlansky plooit het verhaal van de zalm hier omheen, maar het plot is universeel.

Aftakelend ecosysteem

Over naar 'Zalm, een biografie' van Lars Kvamme, een Noorse bankier die zijn carrière aan de wilgen hing ➤

Wereldwijd is de zalm onderdeel van de voedselketen.

om journalist te worden. Wie hoopt dat Kvamme een totaal ander verhaal te vertellen heeft dan zijn Amerikaanse collega, moet ik teleurstellen.

Kvamme heeft zich als Noor weliswaar vooral op de Atlantisch zalm (*Salmo salar*) geconcentreerd, maar het zou vreemd zijn als hij een totaal andere realiteit zou schetsen dan Kurlansky. Dat doet hij dan ook niet.

vooral op 'onze' Atlantische zalm concentreert. En de Noorse zalmindustrie is nu eenmaal gigantisch, dus dat hij daar veel aandacht aan besteedt is logisch.

Wat ogenblikkelijk opvalt is dat Kvamme - ogenschijnlijk tot vermoeiens toe - inzoomt op de geschiedenis van de zalm als soort. Schrik niet: hij begint in de krotten van de paleontologie - 80 miljoen

voor een toekomst mét zalm. Maar daarover later meer.

Net als Kurlansky schrijft Kvamme in een aangename documentairstijl. Sommige van zijn beschrijvingen zou je moeiteloos kunnen transplanteren naar een roman of een thriller. Een voorbeeld: 'Er was niemand anders in het museum, dus ik liet mijn wijsvinger langs de contouren van de zalm op de ruwe steen glijden.'

Het leest of je erbij bent en in het kielzog van de Atlantische zalm is Kvamme net als collega Kurlansky veel op reis geweest, zoals in Schotland, Finland, de oostkust van de VS en Chili. Dichter in onze buurt bezocht hij Frankrijk.

Daar vinden we hem langs de Allier, een zijrivier van de Loire, waar nog steeds zalmen optrekken. Het is onder meer hier dat de auteur zijn sprankje hoop voor de Atlantische zalm laat ontvlammen. En dan komt het nut van die karrenvracht aan prehistorie naar boven. Kvamme schetst de Loire-Allier als één van de zuidelijke toevluchts-oorden van de Atlantische zalm

“Als mensen niet meer om de rivier geven en om de vissen die erin leven, dan is de zalm verdoemd”

Kvamme heeft zijn biografie niet gecomponeerd rond het thema van een aftakelend mondiaal ecosysteem. Het is een verzameling artikelen die hij schreef voor de krant Bergens Tidende.

Ook dit boek geeft een uitstekende kijk op de wederwaardigheden van de zalm, waarbij Kvamme zich

jaar geleden - en neemt uitgebreid de tijd om op te rukken tot 25.000 jaar geleden. En dat is dan alleen nog deel I van het boek! Het tweede deel gaat verder vanaf dat punt en loopt helemaal door tot het heden. Uiteindelijk weet Kvamme - ook bij hem is het kommer en kwel voor de zalm - hier juist hoop uit te putten

Zalmskwekerijen hebben hun keerzijde zoals genetische vervuiling en een toename van de parasitaire zalmluis.

Zalmluis

‘Toen de sportvisserij op zalm werd afgeschaft, stierf ook de zalmcultuur.’

Lars Kvamme schreef *Zalm*, een biografie. Aan hem de vraag wat we in Nederland kunnen doen aan behoud van de Atlantische zalm.

“Ik moet eerst een disclaimer plaatsen”, begint Kvamme. “Ik ben niet echt bekend met de status van de Atlantische zalm in Nederland maar ik doe mijn best om de vragen zo goed mogelijk te beantwoorden, gebaseerd op wat ik weet over andere Europese landen.”

Hoe ziet hij de toekomst van de Atlantische zalm? “De soort is geëvalueerd gedurende miljoenen jaren, lang voordat de mens kwam. De problemen die de Atlantische zalm vandaag de dag ondervindt zijn in veel gevallen door ons veroorzaakt, maar als ik het vermogen van de zalm om te evolueren erbij betrek denk ik dat er een goede kans is dat hij niet zal verdwijnen.”

Of de zalm zal terugkeren in dezelfde rivieren als waar we ze ooit zo massaal konden verwelkomen, is volgens de auteur een totaal andere vraag. “Het antwoord is waarschijnlijk nee, vooral in de zuidelijke delen van zijn habitat.” En mocht *Salmo salar* een comeback maken, dan zal het toch vooral mondjesmaat zijn, denkt Kvamme. “Misschien is het te laat. Een massale terugkeer in continentaal Europa? Waarschijnlijk komt die er niet. In Noorwegen en andere landen verder noordwaarts bestaan nog gezonde rivieren, maar die staan ook onder druk. In Noorwegen is de zalmkweek-industrie ook een regelrechte bedreiging. Het is ironisch dat de zalm wellicht alleen een toekomst heeft als kweekvis.”

Noorwegen is in zijn beleving uniek. “Geen ander land heeft meer terugkerende Atlantische zalmen en vele rivieren hebben gezonde zalm populaties. Wij hebben dus een

duidelijke verantwoordelijkheid om deze rivieren te behouden en te beschermen, maar de wilde zalm wordt ook hier bedreigd.”

Wat zouden Nederland en de andere staten langs Rijn en Maas volgens Kvamme kunnen doen voor de Atlantische zalm? “Ik geloof dat alles wat je kunt doen – van het verbeteren van de waterkwaliteit tot dammen verwijderen en nieuwe paaigebieden creëren – de situatie verbetert. Ik denk ook dat het cruciaal is dat we ons ervan bewust zijn dat deze rivieren zalmrivieren zijn. De cultuur rond de zalm is erg belangrijk in mijn beleving. Als mensen niet meer om de rivier geven en om de vissen die erin leven, dan is de zalm verdoemd.”

Klimaatverandering, waardoor het water te warm wordt voor de zalm, is een andere relatief actuele bedreiging. “De rijzende temperatuur van de oceanen en in het bijzonder die van de rivieren in de zomer, is een grote bedreiging waar we op korte termijn moeilijk iets aan kunnen doen. De mondiale klimaatverandering is de grootste dreiging voor vele vissoorten.”

Kvamme ziet een belangrijke rol weggelegd voor waterschappen,

Sportvisserij Nederland en andere partijen die zich met watermanagement bezighouden. “Zoals ik al zei, is het moeilijk voor mij om iets zinnigs te zeggen omdat ik niet precies weet wat jullie daar doen. Ik denk dat het ‘t allerbelangrijkst is dat ook in Nederland het besef wordt gekweekt dat rivieren bestaan en dat daar trekvisserij in leven. We hebben meer pleitbezorgers nodig die de rivieren laten zien als bronnen van leven, niet alleen als natte snelwegen, waterafvoerkanalen of bronnen van waterkrachtstroom. Eén van de beste manieren om dat te bewerkstelligen is zorgen dat kinderen gaan vissen in die rivieren. Betrek jongens én meisjes bij de sportvisserij. Tijdens mijn reizen is één ding gebleken: toen vanuit beschermingsoogpunt de sportvisserij op zalm werd afgeschaft, stierf ook de zalmcultuur. En als niemand er nog iets om geeft, dan sterft de zalm uit.” ➤

Lars Kvamme besteedde veel tijd aan het bestuderen van de zalm.

Dammen en waterkrachtcentrales vormen nog steeds een van de grootste bedreigingen voor zowel de Europese als de Pacifische zalm.

tijdens de laatste ijstijd. Er is namelijk een periode geweest dat heel Noord-Europa, pakweg vanaf midden-Nederland naar boven, *off limits* was voor de Europese zalm simpelweg omdat het hele gebied onder een laag landijs zat.

Toen het ijs zich terugtrok heeft de zalm zijn leefgebied naar het noorden uitgebreid. Hoewel de vis hier een periode van zo'n 10.000 jaar voor heeft gehad, is het dus mogelijk dat zalmen rivieren herkoloniseren.

Neusje van de zalm

Want de zalm heeft nog een ander interessant trekje: het neusje van de zalm! De vis wordt spreekwoordelijk geroemd om zijn feilloze vermogen om zijn geboortegrond tot op een specifieke grindbank terug te kunnen vinden, maar moeder natuur is nóg genialer. Van elke golf zalmen die vanuit zee terugkeert, zwemt een percentage de verkeerde rivier op. Vanuit menselijk oogpunt zijn dit verdwaalde vissen maar wie dit

van een afstandje bekijkt, ziet iets anders – namelijk dat deze soort een ingebouwd plan B heeft. Gebeurt er iets met de ene zalmrivier – een aardverschuiving, droogte, een ijstijd – dan kunnen die dwalers een nieuwe zalmrivier stichten. Het is tevens een manier om nieuwe genetische eigenschappen in een bestaande populatie te krijgen en zo inteelt te voorkomen.

Of de zalm voldoende veerkracht heeft, blijft de vraag. De soort krijgt wel erg veel klappen tegelijk en ze komen snel achter elkaar. Evengoed brengt Kvamme wat licht in de tunnel.

In een biografie horen ook goede anekdotes en die levert de schrijver volop. Neem de *'sneaky fuckers'*; minne mannetjes die de eitjes bevruchten terwijl de gespierde mannetjesputters elkaar de tent uit vechten.

Armeluisvoedsel

Dan is er ook nog het verhaal dat zalm ooit armeluisvoedsel was. Dat waart volgens Kvamme niet

alleen in Nederland rond, maar in elk gebied met zalm in de rivier. 'Volgens dat verhaal was er in het verleden zo veel zalm dat de dienstbodes op de boerderijen rond de rivier in hun contract lieten vastleggen dat ze niet meer dan driemaal in de week zalm te eten zouden krijgen.' Tot slot bevat 'Zalm, een biografie' een schat aan feiten. Wist u bijvoorbeeld dat er nu meer zalm in de wereld is dan ooit? Het is alleen jammer dat ruim 99 procent van al die vissen hun rondjes in kweekkooien zwemmen.

De conclusie na het lezen van twee topboeken over zalm is dat wij ons anno 2021 geen voorstelling meer kunnen maken van hoe massaal de zalmtrek ooit is geweest. Vergelijk dat met de huidige situatie en we moeten constateren dat de cijfers rond deze vis een ferme wake up-call zou moeten zijn voor ons allen. De vraag is: hoeveel tijd hebben we nog nodig voor dat besef doordringt? ■